

УДК 351.746.1:314.122.6

ОВДІН Олександр Володимирович,
канд. іст. наук, доц., докторант ДРІДУ НАДУ

МОНІТОРИНГ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН ДО ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розглядаються питання визначення кількості українських громадян-мігрантів у державах-членах ЄС. Аналізуються основні результати переписів населення ЄС 2011 р. Визначається кореляція цих переписів, поточного обліку та демографічних досліджень.

Ключові слова: державне управління, демографічні процеси, громадяни України, міграція, моніторинг, перепис населення, поточна оцінка чисельності населення, статистична установа, типи переписів населення.

Овдин А. В. Мониторинг миграции украинских граждан в государства-члены Европейского Союза

Рассматриваются вопросы определения количества украинских граждан-мигрантов в государствах-членах ЕС. Анализируются основные результаты переписей населения ЕС 2011 г. Определяется корреляция данных переписей, поточного учета и демографических исследований.

Ключевые слова: государственное управление, демографические процессы, граждане Украины, миграция, мониторинг, перепись населения, текущая оценка численности населения, статистическое учреждение, типы переписей населения.

Ovdin O. V. Monitoring of migration of the Ukrainian citizens to the EU member states

The problems of the definition of the Ukrainian citizens quantity in the EU member states are considered. The main results of the EU population censuses 2011 are analyzed. The correlation of censuses results, population estimates and demographic researchers are conducted.

Key words: public administration, demographic processes, citizens of Ukraine, migration, monitoring, population census, population estimate, statistics agency, type of censuses.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. у глобалізованому світі посилились міграційні рухи з бідних країн до території «золотого мільярду». Одним із найбільш привабливих для емігрантів регіонів є ЄС, передусім країни так званої Старої Європи, яка набула репутації «землі обітованої» у мешканців Африки, Південної Азії та Латинської Америки. Водночас посилюються міграції і зі сходу Європи, як із країн-новачків ЄС, так і з інших держав, які обрали шлях європейської інтеграції. Серед останніх опинилася і Україна.

Крім еміграції на постійне місце проживання відбувається і трудова міграція населення, яка не передбачає розриву оstarбайтера з батьківщиною. В Україні активно вживається термін «заробітчанство», який розуміють як територіальне переміщення працездатних осіб з метою працевлаштування на певний термін. Заробітчанство може бути як внутрішнім, так і зовнішнім.

Такі явища отримали неоднозначну оцінку. З одного боку, зовнішня трудова еміграція суттєво шкодить національній економіці. Заробітчани, які працюють в іншій країні, сплачують (за поодиноким винятком) там усі податки та страхові внески, що призводить до великих втрат державного бюджету, пенсійного та інших фондів. Держава втрачає робочі руки, які б могли знадобитися їй самій. Також посилюється проблема «відпливу мізків» (англ. «brain drain»). З іншого боку, трудова міграція дозволяє зменшити безробіття всередині країни, адже заробітчани як правило дбають про свої родини на батьківщині, переказують гроші, чим поліпшують платіжний баланс країни.

Великою проблемою є визначення масштабів зовнішньої міграції. Далеко не всіх тих, хто від'їжджає (може перетинати кордон наприклад за туристичними візами) ураховують вітчизняні органи статистики. У цьому контексті зростає значення переписів населення, які мають завдання уточнювати основні демографічні показники. Наприклад, за підсумками Першого всеукраїнського перепису населення (2001 р.) виявилось, що кількість населення України майже на 500 тис. менша, ніж раніше нараховувалось за даними поточного статистичного обліку. На превеликий

жаль, проведення Другого всеукраїнського перепису населення відкладалося вже двічі [1; 11].

Водночас українців за кордоном фіксують і місцеві статистичні органи. У 2011 р. відбулися переписи населення в усіх державах-членах ЄС. Їх дані є надзвичайно корисними для наукового аналізу обсягів української еміграції останньої хвили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми міграцій у сучасному світі вивчали такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Г. Глущенко [2], Б. Гош [3], М. Клупт [4], Д. Массеу [6] та ін. Питання української еміграції до країн ЄС розглядалися в працях українських науковців, передусім демографів та економістів, зокрема фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень Е. Лібанової [7] та О. Позняка [8 ; 9]. Також відзначимо роботи фахівця з державного управління О. Малиновської [5].

Потрібно зазначити, що результати переписів населення країн-членів ЄС 2011 р. тільки починають надходити до науковців, тому ще не отримали необхідного фахового аналізу. Подекуди вони суттєво відрізняються від тих оцінок статистичних служб, якими раніше оперували вчені. Відповідно виникає потреба в нових дослідженнях. Ґрунтовний аналіз результатів переписів буде зроблений у найближчому майбутньому і ця публікація є однією з перших у даному напрямі.

Метою статті є дослідження матеріалів переписів населення країн-членів ЄС 2011 р. та визначення приблизної кількості громадян України, які перебувають у країнах-членах ЄС.

Виклад основного матеріалу. ЄС на сьогодні є одним із найбільш густо заселених великих регіонів світу. Станом на 1 січня 2011 р. населення співтовариства становило 502,5 млн [12]. Необхідно підкреслити, що від самого початку європейської інтеграції і до нашого часу народжуваність завжди переважала смертність, а природний приріст відповідно був позитивним. Народжуваність в Європі дійсно не є високою, проте її показники є стабільними. Водночас виникло інше потужне джерело збільшення кількості населення – міжнародна міграція. Наприклад, у 2010 р. природний приріст населення становив 514 тис. осіб, а міграційний – 824 тис. [16].

Оскільки суттєва частина іммігрантів потрапляє до ЄС нелегально, то їх достатньо важко відстежити за допомогою методів стандартного поточного статистичного обліку. Через існування великих диспропорцій у доходах у межах

самого співтовариства та поступової лібералізації внутрішнього ринку праці у мешканців колишніх держав-членів соціалістичного табору з'явилася нова приваблива перспектива – переїзд до так званої Старої Європи. Тому постало питання більш чіткого визначення кількості мешканців ЄС у цілому та розподіл цього населення між державами-членами. Відповідно значно підвищилося значення перепису населення, заходу, який мав дати відповіді на ряд демографічних запитань.

У 2008 р. Європейський парламент та Рада ЄС прийняли регламент № 763/2008, яким затверджено основні принципи проведення наступних переписів населення. Важливе значення мало визначення єдиного року проведення перепису. Проте необхідно підкреслити, що в цьому регламенті не було уніфіковано методіку організації переписів, навпаки, підкреслювалась повага до національної специфіки. Якщо роком перепису було визначено 2011-й, то кожна держава мала можливість самостійно встановлювати конкретну дату організації даного заходу [15]. В одній із наших попередніх публікацій було проаналізовано методіку організації та виділено основні типи переписів 2011 р.

Необхідно зауважити, що процес обробки результатів перепису ще продовжується, дані щодо розподілу мешканців по громадянству є далеко не в усіх державах-членах ЄС. Подекуди оприлюднена тільки загальна кількість іноземців та чисельність найбільших їх діаспор (українці можуть до списку найбільших і не потрапляти) [18 – 20].

Водночас уже з'явилися дані переписів щодо наших співвітчизників у таких країнах традиційної української трудової еміграції, як Італія, Чехія, Іспанія, Португалія та Польща. У таблиці наведена відповідна інформація, а також дані поточного обліку за 2011 р. німецької статистичної установи.

**Кількість громадян України в окремих державах-членах ЄС
згідно з даними перепису 2011 р.**

Держава	Чисельність громадян України (тис. осіб)	Місце української громади серед інших спільнот іноземців
Італія	223,8	4
Німеччина*	159,3	н. д.
Чехія	117,8	1
Іспанія	84,1	15

Португалія	33,8	3
Польща	7,0	1

* – дані з реєстрів населення

Офіційна європейська статистика категорично спростовує інформацію, поширену у вітчизняній пресі щодо «мільйонів українців» (називались цифри від 4 до 7 млн) – резидентів Євроспільноти [8; 10].

Наприклад, в Іспанії було зафіксовано лише 84 тис. громадян України. Щоправда, можна справедливо припустити, що певна частина наших заробітчан ухилилася від участі в переписі, проте важко пояснити, чому тоді інші іноземці не змогли ухилитися. Зокрема, в Іспанії нараховано 774 тис. марокканців та 171 тис. китайців – набагато більше, ніж українців. Усього ж іспанські обліковці нарахували у своїй країні 5,6 млн іноземців. На нашу думку, реальна кількість заробітчан в Іспанії може перевищувати офіційно оголошену, але не набагато [17].

Проте необхідно також зазначити, що переписи населення підтвердили зростання кількості українських громадян. В Іспанії у 2001 р. їх кількість становила лише 22,2 тис., тобто за 10 років приріст становив 279 %. Для порівняння загальний приріст кількості іноземців в Іспанії – 234 % [17]. Майже у чотири рази збільшилася кількість громадян України в Італії (яка вийшла на перше місце за їх кількістю у ЄС), утричі – у Португалії [13].

Якщо вірити даним європейських переписів населення, то найбільша частка наших співвітчизників – у Чеській республіці – приблизно 118 тис. осіб, або 1,1% від загальної кількості населення цієї країни. А у чеській столиці (м. Прага) громадяни України становлять близько 4 % мешканців [14]. На жаль, у сусідній Словаччині на даний момент представлено лише загальну кількість іноземців у країні – 26 тис. [22]. Результати перепису населення Німеччини ще не оприлюднені, проте є відповідні дані реєстру населення, згідно з якими в країні мешкає 159 тис. громадян України.

Найбільші сумніви викликають наведені результати польського перепису населення, згідно з якими в країні мешкає лише 7 тис. громадян України. Це тим більше дивно, якщо врахувати, що дані про громадянство оприлюднено (за умовами перепису) за всіма зафіксованими особами, які мешкають більше ніж 3 місяці в країні, тоді як звичайна нижня планка для визначення постійного населення – перебування у країні від 6 місяців до 1 року. Щоправда, сама польська статистична установа у

своєму звіті визнає, що цей показник є заниженим через погане охоплення переписом нелегальних мігрантів, не включених у реєстри населення (у Польщі суцільний перепис було замінено вибіркоким обстеженням тих, хто потрапив у реєстр) [21].

Таким чином, за офіційними даними, у 6 країнах мешкає більше ніж 600 тис. громадян України (див. табл. 1). Якщо орієнтуватись на дані поточної статистики в інших країнах ЄС, то можна передбачити, що загальна їх кількість, визначена всіма переписами 27 держав, буде становити близько 800 тис. Цю цифру можна, на нашу думку, вважати мінімальною зафіксованою, адже немає сумніву, що є й неохоплені переписом нелегали.

Водночас необхідно зауважити, що цей показник є більшим, ніж офіційна інформація Держстату України, згідно з якою загальна кількість українців, які виїхали за період 1991 – 2010 рр. у будь-яку іншу країну, крім СНД, становить 700 тис. осіб. Але поточні оцінки Держстату критикують багато аналітиків, адже скасування контролю за пересуванням громадян за допомогою інституту прописки призвело до значного недообліку міграцій, обрахунок яких базується на фактах реєстрації (зняття з реєстрації) за місцем проживання, оскільки не наражаючись на покарання громадяни далеко не завжди повідомляють органи влади про зміну місця свого проживання (особливо тоді, коли вважають переїзд тимчасовим, тобто в переважній більшості випадків трудової міграції). Через це порівняння даних поточного обліку виїзду з України та даних про в'їзд українців країн призначення часто суттєво відрізняються [5].

Дані переписів корелюють з даними національного обстеження з питань трудової міграції, проведеного у 2008 р. фахівцями Державної служби статистики (тоді – Державного комітету) та Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України (у 2012 р. було проведено нове національне обстеження, проте на момент підготовки нашої публікації його результати ще не оприлюднені). Було визначено, що не менше ніж 1,5 млн українців працювали за кордоном у період 1991 – 2010 рр. Згідно з подальшими розрахунками працівника Інституту демографії О. В. Позняка, з урахуванням українських мігрантів пенсійного віку, а також тих, хто виїхав до 2005 р. та ще не повертався на батьківщину, за кордоном працює 2,1 млн громадян України, тобто більше ніж 1,2 млн у ЄС, що приблизно у 1,5 раза більше,

ніж за даними переписів ЄС. О. В. Позняк категорично спростував інформацію преси щодо 5 – 7 млн українських мігрантів за кордоном [9].

Висновки. На нашу думку, дослідження результатів переписів населення ЄС у 2011 р. дозволяє зробити висновок щодо необхідності збереження таких заходів у сучасному світі. Зауважимо, що в тих державах, де перепис передбачав повне суцільне обстеження мешканців країни, результати критикуються набагато менше. Там, де відбулося лише вибіркоче обстеження на основі реєстрів населення (вище наводився приклад Польщі), результати є достатньо сумнівними, зокрема в контексті визначення кількості української громади. Тому Україна повинна орієнтуватись на досвід переважної більшості держав Євроспільноти, які проводять перепис населення традиційного типу.

На превеликий жаль, навіть якщо не зважати на тих українських заробітчан, яких не зафіксували європейські переписи населення, можна зробити однозначний висновок про те, що міграція з України є більшою, ніж оцінює Держстат України. Оскільки його оцінки враховані для визначення кількості мешканців країни, можна не сумніватися, що після підсумовування Другого всеукраїнського перепису населення отриманий результат буде на кількості тисяч меншим, ніж офіційно вважається на даний момент. Проте, на нашу думку, ця обставина аж ніяк не може бути аргументом на користь подальшого затягування із проведенням перепису.

Міграція давно вже стала важливою складовою частиною світової економічної системи. Завдання України полягає в тому, щоб мінімізувати обсяги відпливу населення працездатного віку, водночас не ігнорувати заробітчан, які вже працюють за кордоном. Результати європейських переписів населення мають бути стимулом для України щодо співпраці зі співвітчизниками, які мешкають у ЄС, та їх організаціями, захисту їх прав, забезпечення кращих умов праці та можливостей легалізації в країнах перебування, стимулювання сплати відповідних коштів у вітчизняні соціальні фонди.

Водночас переписи населення не можуть замінити подальших демографічних досліджень не тільки щодо кількості, а також і щодо структури українських громад за кордоном. Отримання достовірної інформації має бути основою розробки міграційної стратегії України, надзвичайно актуальною у XXI ст.

Список використаних джерел

1. **В Украине** в 2013 году пройдет перепись населения // УНІАН-економіка – 27 квітня 2012 р. – Режим доступу : www.economics.unian.net/rus/detail/123203.
2. **Глущенко Г. И.** Миграция и развитие: мировые тенденции / Г. И. Глущенко // Вопр. статистики. – 2008. – № 2. – С. 65 – 79.
3. **Гош Б.** Управление миграциями: поиски отсутствующего режима / Б. Гош // Миграции без границ: эссе о свободном передвижении людей / под ред. Антуана Пеку, Поля Гюштенера. – М. : Юнеско, 2009. – С. 152.
4. **Клупт М. А.** Демография регионов Земли / М. А. Клупт. – СПб. : Питер, 2008. – 347 с.
5. **Малиновська О. А.** Міжнародна міграція в контексті модернізації суспільства / О. А. Малиновська // Демографія та соціальна економіка. – К. : НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. – № 1 (17). – С. 77 – 86.
6. **Массеу Д.** На пути к всеобъемлющей модели международной миграции / Д. Массеу // Мир в зеркале международной миграции / гл. ред. В. А. Ионцев. – М. : МАКС-Пресс, 2002. – (Науч. сер. «Международная миграция населения: Россия и современный мир»; вып. 10). – С. 146.
7. **Населення України.** Трудова еміграція в Україні / відп. ред. Е. М. Лібанова. – К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
8. **Позняк О. В.** Комплексна оцінка обсягів доходів трудових мігрантів та грошових переказів / О. В. Позняк, Г. І. Терещенко // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – № 1 (18). – С. 74 – 84.
9. **Позняк О. В.** Соціальні наслідки Євроінтеграції України. Міжнародна міграція / О. В. Позняк. – 2012. – Режим доступу : www.idss.org.ua/public.html.
10. **По экспертным** данным, за рубежом работают 4 млн 500 тыс. украинцев. – Режим доступа : www.rus.newsru.ua/finance/09apr2008/rubeg.html.
11. **Про внесення** змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2008 р. № 581 : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 лип. 2010 р. № 1565-р. – Режим доступу : www.ukrcensus.gov.ua/ukr/notice/news.php.

12. **Щербакова Е.** На начало 2011 года население Европейского союза составило 502,5 миллиона человек / Е. Щербакова. – Режим доступа : www.demoscope.ru/weekly/2011/0471/barom01.php.

13. **Censos 2011** Momento Censitário – 21 de março 2011. Resultados Definitivos. – Режим доступа : www.ine.pt.

14. **Census of Population and Housing 2011: Basic final results. Tab. 8.2. Population by citizenship and by regions** // Czech Statistical Office. – Access mode : www.czso.cz.

15. **EU legislation on the 2011 Population and Housing Censuses. Explanatory Notes** // Eurostat. – Access mode : www.ec.europa.eu/eurostat.

16. **Marcu M.** Population grows in twenty EU Member States / Monica Marcu // Eurostat – Statistics in focus. – 38/2011. – Access mode : www.ec.europa.eu/eurostat.

17. **Population** and Housing Censuses 2011 // INE. – Press release. – Access mode : www.ine.es.

18. **Population** Census 2011 Results // Central Statistical Bureau of Latvia : Newsrelease. – Access mode : www.csb.gov.lv/en/statistikas-temas/population-census-2011-key-indicators-33613.html.

19. **Population** and social statistics // SL tables – Access mode : www.stat.gov.lt/en.

20. **Press** release on the provisional results of the 2011 Population and Housing Census. – Access mode : www.insse.ro/cms/rw/pages/listaArhivaCom.en.do.

21. **Raport** z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. – Режим доступа : www.stat.gov.pl.

22. **Sčítanie** obyvateľov, domov a bytov 2011. Výsledky. – Режим доступа : www.portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=43829.